

G.F. Yumart; Ulip Halapîsem, Çuvaş Kîneke İzdatel'stvi, Şupaşkar, 1993, 286 s.

Feyzi ERSOY*

Türk devlet ve topluluklarının dil ve edebiyatlarına yönelik çalışmalar, ülkemizde son yıllarda büyük bir hız kazanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra artan bu çalışmalar, yalnız ülkemizde değil, diğer Türk yurtlarında da görülmektedir.

Rusya Federasyonu içerisinde yer alan ve Çuvaş Türklerinin vatanı olan Çuvaşistan Cumhuriyeti'nde Türk Dili ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. G.F. Yumart tarafından hazırlanan Ulip Halapîsem (Alp Hikâyeleri) adlı çalışmada bu Cumhuriyet'te son yıllarda ortaya konmuş olan eserlerden biridir. Eserde, Çuvaş edebiyatında yer alan alp hikâyeleri bir araya toplanmış, bir çeşit antoloji hazırlanmıştır.

Çalışma; "Giriş", hikâyelerin anlatıldığı mensur ve manzum kısımlar ile açıklayıcı bir bölümden oluşmaktadır. Eserin sonunda ise "Bibliyografya" bulunmaktadır.

Eserin "Giriş" kısmında (3-28 s.) G.F.Yumart, alp hikâyelerinin Çuvaş edebiyatındaki yerine değinmiştir. Burada ilk olarak Ulip (Alp) kelimesinin anlamı üzerinde durulmuş; yazar tarafından, kelimenin tıpkı diğer Türk lehçe ve şivelerinde olduğu gibi "cüsseli, güçlü ve yiğit bir kimse" anlamına geldiği belirtilmiştir. Ayrıca alp hikâyelerinin nasıl ve ne zaman derlenip yazıya geçirilmeye başlandığı da anlatılmıştır. Bu kısımdan

anladığımızı göre hikâyeler, halk arasından derlenen metinlerden oluşmaktadır. Ancak burada derlemenin nasıl yapıldığı, yapılan derlemede hangi metodların kullanıldığı gibi bilgiler kaydedilmemiştir. "Giriş" kısmı daha ziyâde, Çuvaş edebiyatındaki "Alp Hikâyeleri" türünün kronolojik bir gelişim çizelgesinden ibaret kalmıştır. Hikâyeler üzerinde 19. yüzyılda başlayan çalışmalarda Kapiton Milkoviç, V.A. Belinin, M.F. Fedorov, V.İ. Mihaylov, N.İ. Aşmarin, İ.N. Yurkin, İ.İ. Odyukov, Ş. Mişşi, İ.S. Tuktaş, Y. Mişşi gibi araştırmacıların isimleri öne çıkmaktadır. "Giriş" kısmında anlatılan önemli bir nokta da araştırmacılar tarafından hikâyelere verilen isim olmuştur. Buna göre, hikâyelerden; İ.S. Tuktaş "Destanlı masallar", N.F. Danilov "Efsaneli masal", P.V. Denisev "Destanlı hikâye", V.F. Kahovsluy da "Rivayet" diye bahsetmiştir. İ.İ.Odyukov ise bunlara "Alpler hakkında söylenen destanlı hikâyeler" denilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Odyukov'dan sonra bu hikâyelere "Alp hikâyeleri" denilmesi gelenek hâline gelmiştir.

Eserin birinci bölümü, hikâyelerin mensur olarak kaydedildiği kısımdır. On ana başlıktan oluşan ve 227 küçük hikâyenin anlatıldığı bu bölümde (29-131 s.) ana hatlarıyla alplerin doğumlarından ölümüne kadar olan hayatları anlatılmıştır. Alplerin nasıl ortaya çıktıkları,

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Araştırma Görevlisi

savaşları, yaşam biçimleri, yoldaşları ve nasıl yok oldukları hikâyelerin belli başlı konularıdır. On ana başlık ve burada yer alan hikâyelerin numaraları şu şekildedir:

1. Alpler Nasıl Ortaya Çıkıyor (1-5)
2. Alplerin Çocukluğu (6-26)
3. Alplerin Boyu-Posu, Giyimi-Kuşamı, Duyguları (27-45)
4. Alpler Dünyaya Mutluluk Getiriyorlar (46-54)
5. Alpler İdil'e Gelirler (55-69)
6. Alplerin Savaşları, Çeşitli İşleri (70-106)
7. Alplerin Yoldaşları(107-126)
8. Alpler Nasıl Yok Olmuş (127-139)
9. Alp Topraklarıyla Sırtları, Alp'in Göz yaşından Oluşmuş Göller, Alp'in Oturduğu Yerler (140-217)
10. Alplerle İlgili Batıl İnançlar (218-227)

Hikâyelerde anlatıldığına göre alpler, olağanüstü güçlü varlıklardır. Onlardan, insanlardan farklı yaratıklar olarak bahsedilse de alpleri çok güçlü ve olağanüstü insanlar olarak algılamamız gerekmektedir. Sık sık "Alp batur" diye anılan alpler, çocukluklarında bile normal insanlara göre çok büyük ve iri cüselidirler. Büyümeleri, günle ve saatle değil saniyeyle olmaktadır. Daha doğdukları gün, çocuklarla oynamaya çıkarlar. Boyları çok uzundur, başlarıyla buluta dokunabilirler. Bulut, zaman zaman onların uyumak için kullandıkları yatakları bile olur.

Alpler, o kadar büyüktürler ki onlar için bir pantolon dikmek, pantolonu dikenin bir haftasını alır. Alp'in bir dişi yaklaşık 400 g gelir. Çarıkları öylesine büyüktür ki, köyün sokağına sığmaz. Herhangi bir alp, yeryüzüne uzanıp yataınca 70 km orman, 70 km de ova kaplar.

Alpler, gök cisimleriyle oynamayı

severler. Ay da bu gök cisimlerinden birisidir. Hatta bazen ayı kırıp parça parça dağıttıkları, sonra yeniden yapıştırdıkları da olur. Onlar, uzun ve iri ayaklarıyla çok hızlı ve mesafe katederek yürürler. Bir adımda bazen 5 km, bazen 7 km, bazen de daha fazla mesafe alırlar. Yürürken, orman paçalarına dolanıyor diye onu küçük bir bitki zannederek söküp atarlar.

Bir vuruşta dağı yıkmak, akan ırmağı kıvrarak onun yatağını değiştirmek, bulutu sıkıp yağmur yağdırmak, çarıklarına dolmuş toprağı silkeleyerek tepe oluşturmak, onlar için sıradan işlerdir.

Alpler iri yapılı oldukları için çok yemek yerler. Altı yaşındaki alp bile bir oturuşta bir deveyi bütünüyle yiyebilmektedir.

Alplerin hayvanlarla konuşabilme yeteneği de vardır. Hikâyelerde alpleri zaman zaman kuzgun, saksağan, yaban kazı ve kurbağa gibi hayvanlarla konuşurken görmek mümkündür.

Alp çocuğu, oyun oynamayı sever. İnsan çocuklarıyla oynayabilmek, onun en büyük arzusudur. Ama o, bunu asla başaramaz. Boyu, posu, gücü ve kuvveti ona hep engel çıkarır. O da tomruktan yaptığı atıyla kendi kendine atçılık oynar.

Sürü sürü hayvan besleyip çiftçilik yapan alp, avlanmaktan da hoşlanır. O, ata binmeyi sever. Ancak atı, onun ağırlığına dayanamaz. Yeryüzünde, alpi taşıyabilecek bir at bulmak çok güçtür.

Alp, yardımseverdir. Arkadaşlarına, Çuvaş halkına ve diğer insanlara her zaman yardım eder. Gerektiğinde, onları düşmanlardan kurtarır ve korur. Saldırgan değildir, kendisine ve sevdiklerine bir zarar gelmedikçe karşılık vermez.

Alp, korkusuzdur. Herkesle cesurca savaşıır. Rüzgârla, ateşle ve suyla mücadele edebilir. Ejderha, Şeytan, Aslan, Üç gözlü yabancı kavimler, Terpet Han ve Esrelli onun hasımlarından bazılarıdır. Bununla birlikte, son derece güçlü olan alp, silahları çok güçlü olduğu için Kızıl Ordu'dan korkmaktadır (145. hikâyede).¹

Hikâyelere göre, alplerin yok olmaları ise, ya Tanrı'nın cezalandırması yüzünden ya da onların savaşta ölmeleri sebebiyle olmaktadır.

Hikâyelerin manzum biçimde anlatıldığı eserin ikinci bölümünde (132-250 s.) de alplerle ilgili, bir önceki bölüme benzer konular esas alınmıştır. Yedi ana başlıktan oluşan bu bölümde belirli bir nazım birimi kullanılmamış, mısralar değişik şekillerde kümelenmiştir. Buradaki mısraların kimin tarafından anlatıldığı ya da yazıya geçirildiği ise mensur bölüm için olduğu gibi açıkça belirtilmemiştir.

252-278. sayfalar arasında açıklayıcı bilgilerin yer aldığı dördüncü bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde; 227 hikâyenin nerede, ne zaman ve kimler tarafından derlendiğini gösteren bir çizelge verilmiştir. Buna göre; derlenen metinlerin en eski tarihli mensur kısımdaki 140, 142 ve 189. hikâyelerdir. Adı geçen hikâyelerin derleme tarihi 1870'tir. Bu açıdan bakıldığında en yeni hikâye ise 1991 yılında Başkurdistan Cumhuriyeti'nin Pişpülele rayonunda E. S. Astafyeva tarafından yazıya geçirilen 215 nolu "Üç Tepe" adlı hikâyedir. Bu bölümde ayrıca, okuyucunun anlamakta güçlük çekebileceği bazı kelimelerin anlamları da verilmiştir.

Eserin, 279-286. sayfaları arasında ise "Bibliyografya" bulunmaktadır.

Çalışmanın, derlenmiş metinlerin bir araya getirilerek oluşturulduğunu daha önce belirtmiştik. Bu durum, eseri okuyanlar için bazı sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Fiillerin kullanımında görülen zaman uyumsuzlukları ve sentaksı bozan bazı ifadeler, metin içindeki akıcılığı zaman zaman aksatmaktadır. Bunun yanı sıra hikâyelerin konuları, mübalâğalı ifadeler, sıfatların çok sık kullanılması, kişi veya nesnelere tasvir edildiği bazı bölümler eseri zevkle okunur bir hâle getirmiştir.

Eserin yayımlandığı tarihten önce Çuvaşistan'da basılan bazı kitaplarda dağınık hâlde ve kısa kısa yer verilen alp hikâyelerinin bu çalışmayla bir araya getirilmiş ve okuyucuya sunulmuş olması Türk dili ve edebiyatı için büyük bir hizmettir.

Eserin yayımlandığı tarihten önce Çuvaşistan'da basılan bazı kitaplarda dağınık hâlde ve kısa kısa yer verilen alp hikâyelerinin bu çalışmayla bir araya getirilmiş ve okuyucuya sunulmuş olması Türk dili ve edebiyatı için büyük bir hizmettir.

NOTLAR

¹ Mitolojik zamanlarda yaşadıkları kabul edilen alplerin, 20. yüzyılın başlarında kurulan Kızıl Ordu ile çağdaş gösterilip, Kızıl Ordu'dan korktuklarının anlatılması, Rus ideolojisinin folklorik metinlere bile tesirinin tipik bir göstergesidir.